כיתות ז'-ט' | גמרא | שיעור 1 מתוך 3 | 45 דק' | מסכת בבא קמא דף ב ע"א

ארבעה אבות נזיקין: מה משותף לשור, לבור, למבעה ולהבער?

להורדה: מערך שיעור מלא (PDF) · דף עבודה (PDF) · מערך (Word) · דף עבודה (Word)

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יכירו את המשנה הפותחת של מסכת בבא קמא ואת ארבעת אבות הנזיקין: השור, הבור, המבעה וההבער, ואת הפסוק בתורה שעליו נשען כל אחד מהם.
- התלמידים יבינו את המבנה "לא הרי זה כהרי זה": לכל אב יש תכונה מיוחדת, ולכן אי אפשר ללמוד אותו מחברו, והתורה צריכה לכתוב את כולם.
- התלמידים יזהו את "הצד השווה": שלושה דברים משותפים לכל הנזקים (דרכן להזיק, שמירתן עליך, תשלום במיטב).
- התלמידים יקשרו את המשנה להלכה: מי שממונו הזיק חייב לשלם (רמב"ם ושולחן ערוך).

📖 הסבר למורה

המשנה הפותחת את מסכת בבא קמא מונה ארבעה אבות נזיקין: השור, הבור, המבעה וההבער. היא מסבירה שכל אב שונה מחברו ("לא הרי זה כהרי זה"), ולכן אי אפשר ללמוד אחד מהשני, ומסיימת ב"הצד השווה שבהן": דרכן להזיק, שמירתן עליך, וכשהזיק חב המזיק לשלם במיטב הארץ. בהרחבה מדף ג ע"ב: רב ושמואל חולקים מהו ה"מבעה", אדם או שן.

📜 המקור (מנוקד, מתוך ספריא)

משנה, בבא קמא ב ע"א

> מַתְנִי׳ אַרְבָּעָה אָבוֹת נְזִיקִין: הַשּׁוֹר, וְהַבּוֹר, וְהַמַּבְעֶה, וְהַמְּבְעֵר.

גמרא, בבא קמא ג ע"ב (הרחבה)

> הַמַּבְעֶה וְהַמְּבְעֵר דּוּ׳. מַאי ״מַבְעֶה״? רַב אָמַר: מַבְעֶה זֶה אָדָם, וּשְׁמוּאֵל אָמַר: מַבְעֶה זֶה הַשֵּׁן.

משנה, בבא קמא ב ע"א

לֹא הֲרֵי הַשּׁוֹר כַּהֲרֵי הַמַּבְעֶה, וְלֹא הֲרֵי הַמַּבְעֶה כַּהֲרֵי הַשּׁוֹר; וְלֹא זֶה וָזֶה שָׁוִין בָּהֶן רוּחַ חַיִּים, כַּהֲרֵי הָאֵשׁ שֶׁאֵין בּוֹ רוּחַ חַיִּים; וְלֹא זֶה וָזֶה שָׁוִין שֶׁדַּרְכָּן לֵילֵךְ וּלְהַזִּיק, כַּהֲרֵי הַבּוֹר שֶׁאֵין דַּרְכּוֹ לֵילֵךְ וּלְהַזִּיק.

משנה, בבא קמא ב ע"א

הַצַּד הַשָּׁוֶה שֶׁבָּהֶן – שֶׁדַּרְכָּן לְהַזִּיק, וּשְׁמִירָתָן עָלֶיךָ; וּכְשֶׁהִזִּיק – חָב הַמַּזִּיק לְשַׁלֵּם תַּשְׁלוּמֵי נֶזֶק, בְּמֵיטַב הָאָרֶץ.

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

1. פתיחה: מי ישלם? (5 דקות)
2. המשנה: ארבעת האבות והפסוקים (10 דקות)
3. "לא הרי זה כהרי זה" (12 דקות)
4. "הצד השווה שבהן" (10 דקות)
5. הלכה, סיכום ודף עבודה (8 דקות)

פירוט מלא של כל שלב, עם הסברים, טיפים, שאלות לכיתה ומפתח תשובות, נמצא במערך השיעור המלא (PDF).

💬 שאלות לדיון

1. המשנה אומרת "ושמירתן עליך". מה בחיים שלכם "שמירתו עליכם"? (חיית מחמד, אופניים שהשארתם במסדרון, כדור בחצר.)
2. למה לדעתכם התורה מחייבת את בעל השור לשלם, ולא אומרת "השור אשם, לא הבעלים"?
3. רב אומר שאדם הוא אחד מאבות הנזיקין. מה זה מלמד על האחריות של אדם על מעשיו, גם כשלא התכוון להזיק?
4. למה כדאי לחברה שמי שהזיק ישלם "מן היפה שבנכסיו" ולא מהדברים הגרועים שלו?

💡 הערות למורה

להלכה: "כל נפש חיה שהיא ברשותו של אדם שהזיקה הבעלים חייבין לשלם שהרי ממונם הזיק". זה כולל כל בהמה, חיה ועוף, כי "לא דבר הכתוב בשור אלא בהווה" (רמב"ם, הלכות נזקי ממון א, א; וכן בשולחן ערוך, חושן משפט שפט, א). כלומר התורה כתבה "שור" כי זה היה המקרה הנפוץ, אבל הדין נכון גם לכלב, לחתול ולתוכי.

ומה משלמים? בנזק שבהמה עושה בדרכה הרגילה (למשל אוכלת או דורכת) הבעלים משלמים "נזק שלם מן היפה שבנכסיו", ולומדים זאת מהפסוק "מיטב שדהו ומיטב כרמו ישלם" (רמב"ם, נזקי ממון א, ב;

שולחן ערוך, חושן משפט שפט, ב). זה "מיטב הארץ" של המשנה.

נוסח המשנה והגמרא: אתר ספריא, מהדורת וויליאם דוידסון (ארמית מנוקדת, ניקוד: דיקטה). פירוש רש"י, רמב"ם ושולחן ערוך: ספריא. פסוקים: ספריא (מקרא על פי המסורה), בלי טעמי המקרא. מומלץ שמורה יעבור על החומר לפני השיעור.

📝 בדף העבודה

השלמת מילים עם מחסן מילים, טבלה: מה מיוחד בכל אב?, 5 שאלות הבנה, שאלת חשיבה ובונוס: ציירו. מחוון מלא בעמוד השני.

מקורות

- בבא קמא ב ע"א (ספריא)
- בבא קמא ג ע"ב (ספריא)
- רמב"ם, הלכות נזקי ממון א (ספריא)
- שולחן ערוך, חושן משפט שפט (ספריא)

מחוון: ארבעה אבות נזיקין: מה משותף לשור, לבור, למבעה ולהבער?

1. **חלק א:** (1) אָבוֹת (2) חַיִּים (3) הָאֵשׁ (4) לֵילֵךְ (5) הַבּוֹר (6) וּשְׁמִירָתָן (7) בְּמֵיטַב. המילה "תּוֹלָדוֹת" במחסן היא המיותרת (היא תופיע בשיעור הבא). **פסוקים:** (1) הבער (אש); (2) שור; (3) מבעה (לשמואל: השן); (4) בור.
2. **חלק ב:** שור: יש בו רוח חיים, דרכו לילך ולהזיק, ובכל זאת הוא שונה מהמבעה. בור: אין בו רוח חיים ואין דרכו לילך ולהזיק, הנזק בא אליו. מבעה: יש בו רוח חיים ודרכו לילך ולהזיק (לשמואל: שן, בהמה שאוכלת; לרב: אדם). הבער: אין בו רוח חיים, אבל דרכו לילך ולהזיק. בעמודת המקרים כל דוגמה מתאימה מתקבלת (למשל: כלב שנשך, תעלה פתוחה ברחוב, חתול שאכל דגים, מנגל שגחלים עפו ממנו).
3. **חלק ג:**
   1. אבות הם הנזקים שכתובים בתורה במפורש ("דכתיבן בקרא בהדיא"). מכיוון שיש "אבות", יש גם "תולדות": נזקים שדומים להם.
   2. רב אומר: מבעה זה אדם. שמואל אומר: מבעה זה השן (בהמה שאוכלת ומזיקה).
   3. לשור ולמבעה יש רוח חיים, ולאש אין. לפי רש"י, אילו התורה לא כתבה אש, היינו חושבים שבעל האש פטור.
   4. דרכן להזיק; שמירתן עליך (על הבעלים); וכשהזיק, המזיק חייב לשלם במיטב הארץ.
   5. כן. "אחד השור ואחד שאר בהמה חיה ועוף, לא דבר הכתוב בשור אלא בהווה" (רמב"ם, נזקי ממון א, א; שולחן ערוך, חושן משפט שפט, א).
4. **חלק ד:** שאלה פתוחה. כל תשובה מנומקת מתקבלת. כדאי לבדוק שכל כלל באמת קשור לשמירה ("ושמירתן עליך"), ושהשיוך לאב הגיוני: כלב לשור או לשן, חפץ שהושאר במעבר לבור, מנגל לאש.